

Dr. habil. Kecskés György:

AZ ERDŐKBŐL A KONCERTTERMEKBE

KÜRT MEGJELENÉSE SZÓLÓHANGSZERKÉNT

A Parlando folyóirat korábbi számaiban (2021/3., 2021/4., 2021/5.) nyomon követhettük kürt technikai fejlődését, majd betekinthettünk a műzenében betöltött szerepébe, valamint – a hangszer szükségyszerű fejlődéséből következő – mechanikai-technikai változását tekintettük át.

A mostani számban a kürről, mint szólóhangszerről szeretnék írni, egyben megemlékezni azokról a játékosokról, akik mesterségbeli tudásukkal, és néha a korabeli hangszer lehetőségein túllépő teljesítményükkel inspirálták a zeneszerzőket arra, hogy versenyműveket komponáljanak a kürtre is.

A clarino korszak – kürtvirtuózok kora

A 18. század második felére kialakult a már korábban említett clarino-játékmód.

A nagyon magas regiszterre specializálódott játékosok közül legalább egy megtalálható volt minden hercegi udvarban, és az udvari komponisták bőven ellátták őket fűjnívalóval.

A kürt naggyá tételében fontos szerepet játszottak a Csehországból és a dél-német régióból kikerülő játékosok.

A regensburgi, mannheimi, és ötingen-wallersteini, drezdai zenekar kürtöseinek kiváló képességéről és képzettségéről képet adnak a sokszor igen virtuóz és nagyon magas fekvésű zenekari kürt szólamaik, és az udvari zeneszerzők szóló, vagy két kürtre írott versenyművei.

Georg Philip Telemann

A legkorábbi kürtversenyek szerzőjeként Vivaldi mellett Georg Philipp Telemann tarthatjuk számon. Bár saját bevallása szerint nem nagyon kedvelte a versenyműveket, mégis számos concertót írt egy, vagy több szólóhangszerre, zenekari kísérettel. Az 1733-ban keletkezett „Musique de Table” című gyűjtemény is tartalmaz jónéhányat a két kürtre komponált versenyművek közül.

Érdekes darabja a szórakoztató programzenének a Hamburgban keletkezett Alster-szvit (TWV55 No. F11).

Első alkalommal 1725. június 4-én hangzott fel Brunswick-Lüneburg herceg látogatása alkalmával. Az Alster-tó Hamburgban lévő mesterséges tó – ez szolgált névadóul és egyben helyszínül a szvithez. A vonóskar és a három oboa mellett a négy kürt szólóhangszerként jelenik meg. A francia típusú nyitány akár szabad téren is elhangozhatott.

A kürtök a következő tételekben „visszatérnek” a természethez. Telemann számtalan hangutánzó feladatot bíz rájuk: pl. békabrekegést – ahogyan a tétel címek is sugallják. A további tételek is a természetet ábrázolják, jó alkalmat teremtve a kürtöknek a különböző hangfestő effektusok keltésére:

- III. Visszhang a tónál
- IV. Hamburgi harangok
- V. Alster pásztorok tánca
- VII. Békák és varjak vitája
- VIII. Pán nyugovóra tér
- IX. Pásztorok és nimfák sietős távozása.

<https://www.youtube.com/watch?v=dsW0zFolemQ>

<https://www.youtube.com/watch?v=DIdoztd8CuM>

Drezda

Drezdában a trombitások céhe megtiltotta tagjainak a duplázást, azaz a trombitán és kürtön való játékot.

Ennek köszönhetően ebben a városban voltak olyan hangszeresek, akik csak a kürtre specializálódtak, és ennek következtében igen magas színvonalon művelték ezt a hangszert.

Közéjük tartozott *Hoffmann, Schindler, Haudek* és *Hampel* is.

Ezt a magasan fejlett kürttechnikát bizonyítják azok a kürtversenyek, melyek a városban működő zeneszerzők kezei közül kerültek ki. *Hasse, Heinichen* és *Zelenka* művei mellett Svédországból is előkerült egy tizennyolc darabból álló különleges gyűjtemény, mely a 18. század első felében Drezdában alkotó komponisták kürtre írott versenyműveit, és olyan kamarazenéket tartalmaz, melyekben a kürt szintén főszerepet játszik.

A Svédországban található Lund Egyetem könyvtárában fellelt kéziratok valószínűleg egy utazó kürtös másolataiként jutottak Svédországba, aki maga is megfordult Drezdában, és merített az ottani gazdag zenei termésből.

Ezek közül kiemelkedik J. J. *Quantz* két izgalmas concertója magaskürtre, további kettő *Förstertől*, a *Graun* fivérektől és *Reinhardt*tól, akinek kürtversenye nagyon "sportos" technikát igényel. Található még *Schulz*, *Röllig*, *Gehra* és *Knechtel* több műve, és négy anonim komponista darabja ebben a gyűjteményben. Az egyik szerzője *Georg Melchior Hoffmann* lehet, egy másiké pedig *Hampel*, a kürtös.

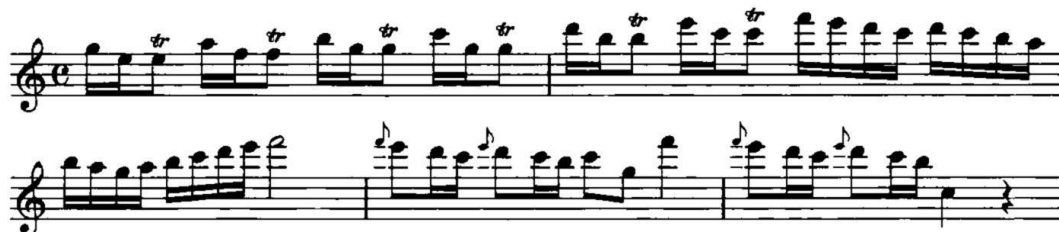
Johann Georg Knechtel

A Lund-gyűjteményben megtalálható egy versenymű Knechteltől: „Concerto, ex D-dur del Sigr Knechtel”.

Az első tételben a szólóhangszer gyakran eléri a d'''-t, az utolsó belépéskor az f'''-et, a harmadik tételben pedig a g'''-t.

A gyűjtemény 11. darabjának nincs feltüntetve a szerzője, de stílusából arra lehet következtetni, hogy ez is Knechtel műve.

A „Concerto, ex Dis-dur” szóló része még nehezebb. A d''' és az e''' gyakran előfordul, a g'''-t háromszor is eléri.

1. kotta: Knechtel: Concerto, ex D-dur I, (Allegro), 56-60

<https://www.youtube.com/watch?v=KZsyyNsgwTk>

Johann Baptist Georg Neruda

Az utóbbi években került elő egy másik, ugyancsak nagy magasságokat tartalmazó kürtverseny, amely szerzőjének Nerudát tartják. A művet Prágában találták, ahova az oseeki monostorból került. Neruda 1750-től állt alkalmazásban, Drezdában, tehát feltehetően Knechtelnek írta, aki ebben az időben volt ott kürtös. A „*Primo Concerto in Es*” többször eléri a f²-et. Knechtel mellett Hampel volt a második, és a később szintén híressé lett Haudek volt a harmadik kürtös a drezdai udvarban, aki aztán Knechteltől vette át a stafétát, miután az felhagyott a kürtöléssel (valószínűleg fog- vagy száj problémák miatt), és csellón folytatta a zenei pályafutását.

<https://www.youtube.com/watch?v=kCIHkbY9xKo>

A 18. század közepén más szerzőknél is találhatunk igen magas szólamokat: *Leopold Mozart*: Sinfonia da Caccia (1755 körül).

Az idősebb Mozart zenepedagógusként (egy nagyhatású hegedűiskola szerzőjeként), és zeneszerzőként is ismert. Kortársai is jelentős komponistának tartották és a közönség körében is népszerűek voltak művei, elsősorban a programzenék, mint a *Parasztlakodalom*, vagy a *Zenés szánkózás* és ezek sorába illeszkedik a *Sinfonia da Caccia* is. A négy kürtön kívül a szerző által előírt három puskalövés gondoskodik a vadászat karakterének igazi megjelenítéséről. A mű háromtételes, klasszikus szimfónia. Az első tételben a G- és D-kürtökre „írja szét” a dallamot. A másodikban természeti jelenség ábrázolására a kürtök visszhanghatását használja ki („*a gusto d’un echo*”). A harmadik tétel (Menüett) triójában pedig csak a négy kürt játszik basszus kísérettel. (A kéziratot az öttingen-wallersteini udvari könyvtárban őrizték.)

https://www.youtube.com/watch?v=NX_CPBuGx4Y

Johann Wenzel Stamitz

Stamitz a Mannheimi szimfonikus stílus egyik kiemelkedő alakja. Minden bizonnyal írt versenyműveket kürtre, a kották azonban elvesztek, csak egy listán maradt írásos nyomuk, amelyet Fuldában vetettek papírra 1788-ban, melyen Stamitz más művei is (többek közt egy trombitaverseny) szerepelnek.

Esz-dúr szimfóniájának két változata is ismert egy átlagos szólammal, a másik szóló kürttel. Az első tételben és a trióban is g² –t kell fújni, Esz-kürtben.

Egy D-dúr hangnemű, szintén kétfajta kürt szólammal maradt fenn, bár gyanítható,

hogy a szólisztikusabbat Franz Xaver Pokorny adta hozzá.

Stamitz valószínűleg *Josef Ziwininek* írta magas szólamait, aki ebben az időben Mannheimben volt elsőkürtös („*Primarwaldhornist*”).

Frantisek Xaver Pokorny

Stamitz kürtversenyei nem, de az előbb már említett Pokorny concertói fennmaradtak. 1745-1766. között szimfóniáiban és versenyműveiben *Friedrich Domnich* (Heinrich Domnichnak, a párizsi Conservatoire későbbi kürtprofesszorának apja) és *Johann Thürschmiedt* kürtölnek.

1754-ben szeptember 14-én mutatják be két kürtre írott Esz-dúr versenyművét, melyben az első szólam f''-ig kúszik föl. Ezen kívül írt egy F-dúr és egy D-dúr hangnemű kettősversenyt, mindkettőt 1760 körül. Versenyműveinek és szimfóniáinak első szólamai nem kisebb kürtművészek készültek, mint Johannes Thürschmiedtnek.

Pokorny – Thürschmiedtrel együtt – csatlakozott a regensburgi zenekarhoz, mikor az öttingeni zenekart 1766-ban feloszlatták.

https://www.youtube.com/watch?v=iOQ761e_jZg

Johannes Mathias Sperger

Sperger korának legnevesebb nagybőgővirtuóza volt. Albrechtsbergertől tanult zeneszerzést, 1778-ban a Bécsi Zeneművészek Társasága felvette tagjai közé. 1777-től 1783-ig Pozsonyban, Batthyány József kardinális, bíboros, hercegprímás zenekarának vezetője lett. 1783- és 1786 között Erdődy gróf szolgálatába állt (Fidisch-Burgenland). Majd Bécsbe költözött, később a Mecklenburg-Schwerin udvar alkalmazta.

D-dúr és Esz-dúr kürtversenyeiben ő is gyakran használja a 16. felhang feletti hangkészletet. A művek stílusából következtetve a D-dúr a korábbi, 1779 körül, az Esz-dúr a későbbi (1787) keletkezésű mű. A korábbi darab partitúrában, az Esz-dúr szólamokban maradt fenn.

A D-dúr kürtverseny többször eléri a e'''-t, néhányszor a g'''-t is. Fojtott hangokat alig tartalmaz, néhány b' és f' kivételével, ami gyors tempóban ajakkal is korrigálható.

Sperger ezt a koncertjét *Anton Boeck*nek ajánlhatta, aki ebben az időben *Paul Rau*val együtt a zenekar tagja volt, amint az a Batthyány-archívumban megtalálható.

Játszhatta még *Carl Franz* is, aki 1782-ben szerződött a Pozsonyi Zenekarhoz. Egyforma könnyedséggel játszott a mély és magas regiszterben egyaránt, és az olasz évek alatt, von Egk hercegérsek zenekarában, elsajátította a stopf-technikát is.

Az Esz-dúrban írott kürtkoncert valamivel kevesebb magas hangot tartalmaz, de itt is előfordulnak a d'''-k, e'''-k és egyszer eléri a g''' -t is (ráadásul Esz-kürtben).

Ez a mű azonban hosszabb és sokkal több fojtott hang fordul elő benne, mint a D-dúrban.

I, Allegro moderato, 42-43

III, Rondo, Allegro moderato, 86-92

kotta: Sperger: Concerto per il Corno primo in D

<https://www.youtube.com/watch?v=J-3vVZH9lsM>

<https://www.youtube.com/watch?v=2eUJstQAIDk>

Bibliográfia

Brüchle, Bernhard – **Janetzky**, Kurt: *The Pictoral History of the Horn*. Tutzing: Schneider, 1976.

Dahlquist, Reine: „Corno and Corno da Caccia- Horn Terminology Horn Pitches and High Horn Parts”. *Basler Jahrbuch für Historische Musikpraxis* XV (1991.)

Dahlquist, Reine: „Corno and Corno da Caccia- Horn Terminology Horn Pitches and High Horn Parts”. *Basler Jahrbuch für Historische Musikpraxis* XV (1991.)

Fitzpatrick, Horace: *The Horn and Horn-Playing and the Austro-Bohemian Tradition from 1760 to 1830*. London: Oxford University Press, 1970

Foulk, Lin: „Kísérőfüzet” In: *Concertos for Four Horns*. Telemann, Händel, Haydn, Schumann. American Horn Quartet. Naxos 8.557747.2005

Hiebert, Thomas: „The Horn in the Baroque and Classical Periods”. Trevor Herbert and John Wallace (szerk.) *The Cambridge Companion to Brass Instruments*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1977)

Humphries, John: : *The Early Horn*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Dobszay Ágnes: „Kísérőfüzet”. In: *Kürtversenyek*. Telemann, Haydn. Friedrich, Hungaroton SLPD 12992. 1989.

Morley-Pegge, Reginald: *The French Horn*. London: Ernest Benn, 1960.

Harnoncourt, Nicolaus: .Zene, mint párbeszéd Budapest: Európa, 2002.

Humphries, John: : *The Early Horn*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Szalóczy P.: Elfeldett zeneszerzők (Budapest: Typotex, 2007)

Tuckwell, Barry: *Horn*. Yehudi Menuhin Instrumental Series. London: Macdonald, 1983.